

¹⁵ Kanyaró Ferenc levele id. Szinnyei Józsefhez. MTA Könyvtára, Kézirattár. Jelzete: Ms 779/234.

¹⁶ Jelzete: EA. 2276.

¹⁷ A kísérő levélben ígért részletesebb ismertető, valamint a két ballada - a *Kálnoki Zsófia* és a *Molnár Anna* - dallama nem került elő.

¹⁸ Vargyas. Lásd 1976. II. 773-775.

¹⁹ Kanyaró Ferenc: *Székely népballadák és románcok*. 49. lap.

²⁰ Ortutay Gyula egy összesítő balladakiadvány számára vette át belőle a *Kálnoki Zsófia* szövegét, Vargyas Lajos pedig reprezentáns balladamonográfiájában hasznosította a Kanyarógyűjtemény klasszikus balladáinak fejezetét – anélkül azonban, hogy hivatkozott volna külön a kézíratra.

²¹ Kanyaró Ferenc levele ismeretlenhez az Akadémiára. MTA Könyvtára, Kézirattár. Jelzete MS 10017/1. (Régi jelzete: RUI. 4. 307.)

²² Kanyaró Ferenc levele Szilády Áronnak. Keltezése: Torda, 1907. X/8. MTA Könyvtára, Kézirattár, Jelzete: Ms 4435/253.

²³ Kanyaró Ferenc 1906 a, b; 1909. Kanyaró Ferenc 1906 a, b; 1909.

²⁴ Lakó Elemér 1997.

²⁵ Kanyaró Ferenc: [*Magyar népballadagyűjtemény*] 26 f., 215×170 mm., bekötetlen ívek. Jelzete: Ms. U. 2123/D. A kézirat a *Kádár Kata* etédi, *Kálnoki Zsófia* szabédi, *Kőmives Kelemenné* etédi, *Ince Kelemenné* alsórákosi, *Molnár Anna* szabédi és *Bethlen Anna* szabédi változatát tartalmazza.

²⁶ [*Vers-, ének- és balladagyűjtemény*]. Kanyaró Ferenc hagyatékából. XIX. sz. vége – XX. sz. eleje. 133 f. Különböző kézírások. Jelzete: MS U. 2293.

²⁷ Kanyaró Ferenc: [*Népi és műköltői szövegek, töredékek*] 25+40 f. Jelzete: Ms. U. 2200/F. A kézirat Kanyaró Ferenc apró feljegyzései, jegyzetei mellett tartalmazza a Szöcs Máris medeséri szövegét Kanyaró kézírásában, a *Halálra táncoltatott leány* kőröspataki változatát (idegen kéz írása) és a *A zsvány feleség* típus egy prózával elegyített változatát Kolozsvárról (más kéz írása).

²⁸ Jelzete: MS. U. 2105.

²⁹ A kolozsvári véglegesített szöveget lásd az Ms. U. 2123/D jelzetű kéziratban.

³⁰ Kanyaró Ferenc: [*Magyar népballadagyűjtemény*]. Jelzete: MS. U. 2123/D.

SZABADI ISTVÁN

IDŐSB RÉVÉSZ IMRE ÉS KELEMEN ISTVÁN SZABÉDI UNITÁRIUS LELKÉSZ LEVELEZÉSÉBŐL*

Id. Révész Imre lelkipásztor és egyháztörténész (1826–1881) a Debreceni Református Kollégium diákjaként esküdt, praeceptor, contrascriba, senior, könyvtárnok, akadémiai segédtanár felszentelése után balmazújvárosi és

* Megjelent az *Egyház és művelődés*ben. Debrecen, 2000. 484–501 l.

szentesi, végül haláláig debreceni lelkész volt. Egy ideig ő irányította a református egyház vallásszabadsági jogokért vívott harcát, egyházán belül pedig egyaránt küzdött a partikularizmus, valamint a protestáns hagyományokat, a zsinat-presbiteri elvet sértő központi bürokratizmus ellen. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának, kiemelkedő volt tudományszervező tevékenysége, amelyre a legtöbb időt közszereplései lezárulta után, az 1860-as években tudott fordítani, dacára ekkorra már megromlott, súlyos depresszió tüneteit mutató lelki egészségének.¹

Az ötvenes évek végén már kialakult előtte a magyarországi protestáns egyháztörténet-írásnak egy olyan széles látókörre valló koncepciója, amelylyel szakterületén korábban, de talán utána is alig rendelkezett valaki. Elsőrendű feladatnak tartotta a még feltáratlan forrásanyag felkutatását és közzétételét, s az ezen alapuló monografikus munkák megszületését. Mind-ebből 1867-től mint a tiszántúli egyházkerület levéltárosa vette ki részét.²

Széles körű levelezést folytatott a korabeli tudományos élet legjelesebb képviselőivel, többek között Arany Jánossal, Árvai Józseffel, Ballagi Mórral, Balogh Ferencsel, Beke Antallal, Czelder Mártonnal, Fabó Andrással, Eötvös Józseffel, Fraknoi Vilmostal, Géresi Kálmánnal, Greguss Ágosttal, Horváth Mihállyal, Pesty Frigyessel, Petrik Gézával, Szász Károllyal, Sziády Áronnal, Thaly Kálmánnal, hogy csak a nevesebbeket említsem.³

Id. Révész Imre gazdag levelezéséből egy alig ismert unitárius lelkész, a szabédi Kelemen István tudósításainak közzétételét indokolja a két levél értékes tartalma mellett az is, hogy általa a címzett tudományszervező tevékenysége szép illusztrációval gazdagodhat.⁴

Kelemen Istvánról a Révész-hagyatékából szolgálati helyén kívül más nem derül ki, de a kolozsvári unitárius levéltárban lévő önéletrajzából megtudhatjuk, hogy az udvarhelyszéki Kobátfalván született 1812-ben, Kolozsvárott végzett, ahol Kriza János elődjeként segédlelkészkedett is, majd 1839-től marosszentkirályi, 1854-től szabédi lelkész volt, minden bizonnyal (számomra ismeretlen idejű) haláláig.⁵

Az, hogy az első levélben idézett bejegyzések 1749-től kezdve⁶ Hatvani Istvántól származnak, már Révész Kálmán megállapította, s néhányat azokból le is közölte.⁷ Az összes bejegyzést bemutató teljes levél azonban most jelenik meg először nyomtatásban, arra eddig (talán a Révész-hagyaték részben rendezetlen volta miatt) még hivatkozás sem történt.

A második Kelemen István-levélben lévő, Debreceni Szappanos Jánostól származó „Lukács pap éneke” jól ismert a szakma számára⁸, meg is jelent nyomtatásban: a kevés kéziratos forrás között a Kelemen által ismertetett Sinai-kézirat előkelő helyet foglal el⁹. Elmondhatjuk, hogy a „Lukács pap éneke” létezéséről is Kelemen révén szerzett tudomást a szakmai közvélemény. (Az éneket először publikáló Révész Kálmán¹⁰ egyszerűen leválasztotta Kelemen levelének végéről Debreceni Szappanos versét: a levélnek ezt a felét Sárospatakon, Révész Kálmán hagyatékában sikerült megtalálnom.¹¹ Így a levél újbóli összeillesztésére tulajdonképpen ebben a közleményben kerül sor.¹²)

1.

Nagytiszeletű Lelkész Úr!

A közfájdalomra visszavonult jeles érdemű Lugossy tanár úr egykori figyelmeztetéséből tanultam, hogy még a könyvkötők által összezsirizelt papirosok közt is lehetnek meg nem vetendő régiségi adatok – e mellett látva, hogy nagytiszeletűséged fáradságtalanul buvárkodik az egyháztörténelem felderítésében, örömezt közlök Debreczenben, vagy legalább Debreczen vidékén keltnek gyanítható némely régiebb jegyzeteket –, amik ha szinte hasznavehetetlenek maradnak is, nem sajnálom e gépies fáradságom, mert jót akartam vele –, bár mások is, kik több s becsesebb adatokkal bírnak, sietnének azokat nyilvánosságra hozni.

Van birtokomban Szekel Estvan Chronicája Craccoban nyomtatva MDLIX-ről,¹³ – mely köztudatban levő régi történetnek címlapja feletti szélén e kézírati jegyzet áll: „Enim Jo Mihályé ez könyv, mellyet vöttem Istenben ödvözölt Megyesi Bálint uram maradékítul anno 1658” – alább ismét a lap külszélén későbbi és más kézzel írt e jegyzet áll: „Göncz mellett vagy on az a falu, és nem a lengyelországi Crakkót kell érteni rajta.”¹⁴

Annyi való, hogy a Szekel Estvan ajánló bevezetése Németi Ferenchez intézve, Gönczről Szent Jakab hava 20-ik napjáról 1558-ban íratik.

Ugyan a címlap alján az előbbi jegyzethez hasonló kézírással ez áll: „dono datus a Perillustro Domino Ladislao Baranyi¹⁵ olim Discipulo carissimo a.d. XVI April MDCCLIV. mpr.”

A másoldalon, hol a „Németi Ferenc” köriratával ennek családi címere áll, e megjegyzés található kéziratban: „Eret hic Fr. Németi Illustris Comitatus Tornensis supremus comes”.

A Chronicá első lapja felső szélén ennyi kivehető: „suta ex libris Valentini ...” a többi a későbbi könyvkötéskor kimetsződőtt, ugyan e lap alsó szélén e jegyzet áll: „sum ex libris Michaelis Jo Gyöngyösi anno 1658” –, ugyanitt alább úgy látszik más tulajdonosra száll a könyv, de a neve ki van húzva, és e miatt olvashatatlan, a kihúzott név után pedig e következik: 1754 esztendőül fogva Debreczenbe mk. – a név kihagyása azért sajnálatos, mert a kézirat ugyan az, mely alább a „Győri templom elvételénél” kezdve, a többi jegyzeteket jelzi; és a fentebbi „Debreczenbe” azt gyaníttatja, hogy a későbbi feljegyző Debreczeni vagy lelkész, vagy tanár lehetett, vagy tán orvos? – a könyv végéhez kötetett egy hüvelyknyi vastagságú tiszta papiros nyilván sejteti, hogy abba a későbbi történetek, feljegyzések szándékoltatott emlékezetbe hagyatni.

Valószínű, hogy e közönséges világtörténeti könyvnek különböző vallásfelekezetbeli birtokosai lehettek, mert kivált, hol a pápákra vonatkozó nehéz észrevételek adatnak, olyan helyt szembeszökő összefelelgetésekkel találkozunk a márgók jegyzetein – így például: „Apostatához hasonló az olyan ember, ki elhiszi azokat a hazugságokat, akiket a Calvinusok fingalnak”. – ugyanitt alább: „hazugság” és e szó „hazugság” némely lapon többször ismételtetik, az egész könyvben pedig száma nélkül fordul elő, – s ilyen jegyzetek sem: ritkák: „asinus ad Lyram” etc.

A 198-ik lap alján ez áll: „Ez a Hus János mondotta volt a nagy szakállas paraszt embernek, mikor a nagy öl fát égetésire vitte volna: »O sancta simplicitas!«

A 210-ik lap szélén: „Ti vattok bizon a fekete Isten fiai, mert ti soha ne is bizzatok, hogy menyországba menietek, mint kárhozatra való eretnekek” erre ellenjegyzés: „magáért iszik uram kegyelmed”.

A 226-ik lap szélén ez iratott: „Luther Marton kiszökött a Kalastromból, és elrontotta a kösséget hamisságával mint megtestesült eördögh, meliert az eördöghök pokolban sütik a lelkit mind az ő büneivel egyben” – ellenvélemény: „több részed van neked benne eddig”.

A nyomtatás végén ez áll: „Megyesi Bálinté volt 1656”, alább „En Jo Mihály vettem Megyesi uram maradékitul Anno 1658”.

Következik a nyomtatás végéhez mellékelt egy hüvelyk vastagságu tiszta papír, – melynek elein ez áll: Anno 1684 die 10. junii csinaltattam meg ez könyvet Debreczenben Siri ... uramal attam ő kegyelminek az munkájátul 35 polturat. –

A tiszta papiros 2-ik levelén: „Anno 1570. A fekete ember hada megveretik Bala Szent Miklos alatt Szolnokon tul. Ennek Carachondi Gergelj¹⁶ vala neve. Nagy Banyai nemzetség – fekete rut ember vala, s Debreczenben kezdett elsőben szentséges életet mutatni, és sok népet csábítani magához. Moysesnek és Gedeonnak tetteté magát. Es azt mondotta: fiam ne fogj fegyvert, mert mint Moyses vagy Gedeon által az Isten győzedelmet adott, nekünk is ugy ad, – fegyver nélkül téríté a Töröknek a sokaságot. Az szántó vasat által lötte, a lopatkokat elszakasztotta, – az embernek fejet tapogatta sat. A prédikáló székből impostornak, ámitónak, csalárdak kiáltatott sat.” még bizonyos egyéniségek nevei is említetnek, de az írás régi volta okából nem betűzhetém ki. –

A harmadik levelen török jövendölés áll, s utána latinul: „Imperator noster veniet, Ethnici principis regnum capiet, rubrum quoque pomum capiet, in suam potestatem rediget: quodsi septimum usque annum Christianorum gladius non insurrexerit, usque ad duodecimum annum eis dominabitur, domus aedificabit, vineas plantabit, hortus sepibus emuniet, liberos procreabit. Post duodecimum annum usque rubrum pomum in illis potestatem redactum fuerit, apparebit Christianorum gladius, qui Turcam quaquaversum in fugam agat.”–

A 4-ik levelen „Nota bene” cím alatt: „Egy Cathophilus nevű - de József neven kikeresztelkedett zsidóról van emlékezet, kiről az iratik, hogy Christus urunk szenvedésének idejekor Pilatusnak ajtón állója volt, és akkor, mikor urunk Jesus megszentiasztatván, az halálra vitete, ez Joseph csufolván urunkat haragos szókkal mondotta: Eredj Jesus gyorsabban, avagy mit mulatosz? Kinek Jesus felelvén monda: En elmenyek de te megvársz engem migh eljövök.” – A többit megint nem betűzhetém ki, annyit mégis kivehettem, hogy ez a József nevű zsidó azóta ország-világ bujdokol, s bujdokoland urunk megjövetelég az ítéletre, – és hogy hivatkozások vannak, több kor és

országbeli szemtanukra, kik e bujdosó zsidót színről színre látták, és felismerték volna?

A 4-ik levél után levél kivágások, és megint tisztán hagyott levelek tapasztalhatók, hihetőleg korábbi s folytatólagos történetek feljegyzésére szánattak.–

Az ezutáni kéziratok leveleken már jól olvasható nagy szálkás írással Debreczenben kelteknek állítható feljegyzések találtnak az ottani írásmód szerint:

Anno 1749 die 16 Martii

„A Győri Templom és iskola mind a Reformatusoktól, mind a Lutheranusoktól elvétellett a Felsőleges Locumtenentiale Consilium parancsolattal, de nem ő felsége directum mandatumából. Ha ő felségéhez recurráltak volna, talán megmaradhattak volna. A Predikátorok voltak öreg Tiszteletes Komáromi Pál Uram egyszersmind tractus seniora T _ _ _ _ _ Uram, Professora az oskolának vala Tiszteletes Dantsházi Nagy Josef Uram, – ez innen Jász Kisérre ment prédikátornak”. Innen két év számára két lap tisztán hagyásával.

Anno 1752 die 12 Maii

„A Pápai iskola és oratorium, mely Curiam vala és Pordany (: e szó bajosan kivethető:) uraimék az Eklésiának adták, elvételtek. Tiszteletes Superintendens Torkos Jakab¹⁷ uram, és Tiszteletes Komáromi Pál uram kiüzettek, kik Prédikátorok voltak. Ugy Tiszteletes Kún Kotsi János uram is a professor deakjaival, s egész oskolájával.–

A Vármegye vette el penes mandatum Excellentissimi Consilii Regii, de ő Felsőleges Maria Theresia directe nem parancsolta. Ha opponáltak volna magokat, és ő Felsőlegéhez recurráltak volna, talán még ma is exercitiumok meg volna.

Ebbe az oskolába voltak togatus Deakok 40 sőt ötven is gyakran, valamint a Szathmári oskolában is.”–

Anno 1752 die 11 Januarii

„A Debreczeni Professorok és Prédikátorok, hogy a város közönséges jövedelméből ne fizetessenek a Felsőleges királyné asszony által Maria Theresia által költ a parantsolat Bécsből die 16 Decembris 1751. A Professorok iránt is specie, ut hi ex fundo aliquo stabili solvantur, parancsolatott.”

Anno 1754.

A Szathmáriaknak megparantsoltatott, hogy többet egy prédikátornál ne tartsanak, és az odavaló Professor is a tanítástúl az oskolában megtiltatott, az oskola eloszlott, és Tiszteletes Szigeti Sámuel¹⁸ ur 1754 mense Maio Kardszagra mene predikatornak. Magok a lakósok adtak rea alkalmatosságot, mivel azt kezdettek beszélni, hogy a Deákok tartása ő nekik terhes. Megkönnyítették tehát őket az oskolátul, mellynek sok szép fundatioi valának a Fejedelemtül is.”

Anno 1755 Debreczenben

„Ötödik Aprilis XI ház a gyujtogatók által megégett. Sokszori apró gyuladás esett azután, míg 12a szombaton estve 8 ora után az Ur Domokos Márton Ur Islalloja, s hátulsó háza, tselédháza is felgyujtatott, s több házak. Az holnap végéig éjjeli nappali vigyázásban s nagy rémülésben volt a város, ugy hogy sokan a kertekre is kihordozóskodtak. Circa finem anni egy Leány s 2 Asszony megégettettek ezért ezek elevenenny: annak elébb feje vétetett, mivel mingyárt megvallotta gonosz cselekedetét.” –

Anno 1755.

„Die XIII Maii A Felséges királyné asszony parantsolattyára a Debreczeni belső Tanácsban két Papista Senatorok, a Communitasbann egybevétetődtek, haszontalan lévén e végett tött sok esedezések, fáradságok, követségek etc.” –

Anno 1755.

„Ezen esztendőnek az elein az Horvatok zenebonáskodtak, és mintegy 20 ezerenn fegyvert fogtanak. De letsendesitettének.” –

Die __ Junii 1755.

„Losontz várossa hét helyen vetett tűz által a gyujtogatóktul felgyujtatott, nagyobb része megégett. Az oskola és Parochialis házakkal együtt a templom is nehezen maradt. Amint rebegettetett valami Papisták gyujtogattanak, és a gyujtogató gyermek is Füleki Barátoktül való volt, ki megégettetett, azzal az asszonnyal aki megfogadta vala.”

Die 29 Junii 1757°

In festo Petri et Pauli ipsa die Mercurii fuit coelum triste.

„Délutann két ora tájbann felette nagy esső esvén, hirtelen az Isten nyila be esett a Collegiumbann, oda, mellyet kis Palotának hívtak. Ennek a kémé-

nyen egyik ága bement. Itt felül vagyon 3 szobátska. Azon kamarából, melynek vége a kis Auditoriumhoz ragadott a felső soron egy syntaxista Nagy Dantsházi Demeter nevű az ajton midőn kilépett az Isten nyila megütötte, és mingyárt megholt. Az Hajdelbergai Catechesis volt a kezében, és Classisbann készült. A ménkö a kémény irányában egy darabon bevetett egy néhány sindelt. A ménkö másik ága a kis Auditorium észak felől való oldalán amelly ablak vagyon, ott a mint a gráditson a folyosora mennek két üveget kiütött, egy darabocska üveget elolvastott, úgy az onat is, sőt a falbul is egy tenyérynit, az ablak mellett leszakasztott. Meggyult volna a Collegium, de egy Deák felszaladván, a sindelt, mely gyulni kezdett, eloltotta. A kamarában sokan voltak, s az ajtó is nyitva volt, de többnek baja nem esett. Ezt a halot gyermeket mingyárt hozta hozzám a Deák testvér bátyya, aki ott volt a kamarában: eret nyitottam rajta, tölttettem is valamit a szájába, de a vére meg nem indula, és így szomoruan megholt.”

Anno 1759. die XV Martii

„Valami gonosz ember által tűz támadott az özvegy Csáti Samuelné Asszonyom Istállójában, ebből bele kapott a tűz az alsóbb házakbann, és a fedele meg is égett. Támadott a tűz estve 8 ora tájbann, ekkor magam az Ur Domokos Marton uramnál voltam, mivel curával élt. Innen hazajövénn láttam hogy már a sindel között szaladozott a láng, és az én házam is, a mely csak harmadik hozzája, a déli szél sürünn hánya a tüzes pernyét, de csakugyan az én házam meg nem gyulladott. Ellenben a déli szél erőss lévén a tüzes pernyét vetette a nagy templom napkelet felől való végéhez, csak közel a gombhoz. Mivel a sindelezet régi volt és redves: langot is vetett nem sokára, de már az előtt két helyen is alul a déli része a templom fedelének meggyulladott, melyet a felszaladott emberek levertek, és a tüzet eloltották. De mikor a gombnál meggyulladott, ekkor minden reménség oda volt. Hanem egy betyár vagy rideg legény – Lukács – nőtelen, a fejér toronyrak a tányirossából, a templom ormos bádogozására leereszkedett, tsak maga indításából tevén ily veszedelemre az életét. Így végig ment a templom hátann, és először próbálta a tüzet eloltani, csak a süvegével vervén. De mivel így nem érhethe jól, azután bele fogodszkodott a bádogbann, a tüzre ereszkedett, elrugdosta a lábával a sindelt, úgy hogy a csizmáján megégett.* Azonbann egy Fekete nevű áts, a kötéseken oda ment alul, az hol a tűz volt, a sindelt fejszével kiverte. Így adott az Isten csudálatos szabadítást. Megharagudott az Ur az ő Házára, amely Imádságnak háza, de ugyancsak megkegyelmezett, hogy még most el ne törüllye. Vajha az illy közönséges meginttetések a mi közönséges megtérésünkre és megjobbulásunkra szolgállyanak! Melyet cselekedjen az Ur Isten Idvezítő szerelmes Szent Fiáért, a Jesus Krisztusért az ő szent Lelke által. Amen.

* Ez György Lukács tétetett közönséges kémény seprőnek, és jó fizetése vagyon. Elég friss ember most 1772-dik esztendőben is –, meg is ajándékozott a nemes Tanácstól hűséges szolgálattjéért.”

Anno 1759 die 23 Augusti.

„Tatában Felséges Asszonyunk parancsolattya mellett az oratorium obsignaltatik, másnap földig lerontatik. Az Predikator Tiszteletes Körtvélyesi János Uram kiüzetik. Az oskola is elvételik. Kővári Pál¹⁹ Deákunk kit oda-való mesternek adtunk, az iskolából kiveretik. Usque quo irasceres Domine Sioni, et non misereberis murorum ejus disjectorum!²⁰ Így leve oda egy a legrégebb Reformata Eklésiák közzül.” –

Die 3. Aprilis 1764.

„Tekintetes Domokos Márton uram Debreczen városának 29 esztendeig való jó és bölts Bírája megholt. Az előtt sok esztendőig ordinarius notariussa volt. Született a Dunán túl Tót Vásonyban. Édes Attya Lutheranus volt, és Obrister, az Édes Anyya Reformata; Oroszi leány ki a futásban Rima Szombat városában holt meg, s ott termettetett el.–

Ezen nagy emlékezetű Ur minden valóságos tudományoknak nagy szeretője és betsüllője volt. Ifjatska korában, az ide való nemes Tanács mint Alumnust tartotta. Oskoláit elvégezvén, a Hálai Academiábann ment. Ott halgatta Gundling, Ludvig, Boehmer és Heineccius Jure Consultusokat. Így maga is nagy Historicus és Statista lett. A német, frantzia, és olasz nyelveket nemcsak értette: hanem ez nyelvekenn folyvást is beszéllett s irt. A Bibliát mindenek felett szerette, amellyet 30^{zor} is által olvasta. Szerette kivált a Vitringa munkáit, sőt az Apocalypsisre is olvasta. Nagy moderatioju, és prudentia volt benne: mellyért kiki méltánn betsüllötte. Vallását igazán szerette. Megholt életének 67-ik esztendejében.” –

Die 25 Junii 1764.

„A mester uttzai szegeleten a csapszékkal átaellenbenn, délutánn egy órakor a Kováts Háza ki akkor is dolgozott meggyulladott. Mivel felette rekkenő meleg volt s nagy szárazság déli szél fúvánn: így az egész sor észak felé ki égett az sántzig sat., sőt a Darabos uttzai részben is bele kapott. és a serfözőig égett, ennek istállója is megégett. Így estvéli 4 óráig 104 gazdák háza, 13 amellyben lakók voltak ezen kívül porrá égtenek. 70 gazdának a háza ugy elégett, hogy a házban semmijek nem maradt, hanem mind megégték minden házi eszközeik. Olly szörnyű Isten ítélete vala, hogy a pénz is öszve olvadott. Láttam magam is 4 máriást 2 petakot, egy garast, melly egy darabba forradott. Ur Isten kegyelmezz bünös városunknak.”

Die 22 Aprilis 1771.

„Rimaszombat várossábann lévő szép templom az oskolával két parochialis házakkal s kántor házával együtt, maga ő Felsége Maria

Therésia parantsolattyára a Reformatusoktól elvették: még pedig a templomhoz tartozó minden szent edényekkel s pénzzel együtt, mellyeket hit alatt kellett előladni. A két papok Tiszteletes Marton József és Varannai István Uramiék in perpetuum szolgálattyaoktól megfosztattak, úgy az oskolamester is – de csak Rimaszombati Eklésiában, mert ez után Tiszteletes Marton Ur Sz. Péteri Varannai Ur Böltsi prédikátor levék. A Deákok kiverettek, és az oskola kiűzetett a városbul ugyan azon nap die 22 Aprilis, – lévén ott Regius Commisarius és Consiliarius Neuhold Ur, és vármegye gyűllését tartván, segítségére lévén ott három swadron Württembergianus lovas német katonák. Commendans Capitanus volt Hanisch, ki a templom ajtoira hat hat strását állított, – a város kapuin szinte úgy kívül és belől, – a többi katonákat állította a vármegye háza eleibe. Itt olvasta el Najhold Ur a sententiát, hogy ő Felsége parantsolattyából elvették a Templom, oskola, – és Romano Catholikusoknak adatnak, – a papok, mester és Deákok kivérettetnek, – a Magistratualis személyek Biró, Tanács és notarius ki vettetnek, és minden tisztviselésre incapaxoknak declaraltatnak in perpetuum.

Oka ez nagy királyi haragnak volt, mivel 1770. esztendőbe Karaba nevű missionarius ki Tamásfalvába lakott már két esztendő alatt, és innen bement processioval Ur napján s prédikállott, tehát utánna való vasárnap ismét nagy sereg embert özvegyűjtött és beindult a városba, de az emberek azt hirtelték, hogy ők a templom elvenni mennek: így a község felzudult, és a processiót tevő papista emberekre ütött, azokat ütötték, verték, és visszahajtották, a lobogó zászlókat az Asszonyok tojással és holmi egyetmással hajgálták. Predikatoroknak ez obiiciáltatott: miért hogy ők a népet nem csendesítették. A Biráknak hasonlóképpen. A férfiak és asszonyok közül 15-tenn rabságra condemnaltattak – némelylek 5 mások 4 és 3 esztendői rabságra. Az Asszonyoknak kik szemtelenek a rabság eleinn 30 korbáts adódott, mikor eleresztik ugyan annyival fognak büntettetni. Vitettek a Vármegye tömlöztibe Kementzére Nagy Hontba a Garám mellé. Így lett oda egy a legszebb s legtisztább Magyar országi Reformáta Eklésiák között. A Missionarius Karaba introducaltatott, in praemium parochusnak s tétetett Archidiaconusnak, sőt már in Capitulo Scepusiensi Canonicusnak is. E fog lenni minden Protestans Eklésiáknak a fatuma Magyar országonn. Reá várják, míg valami olyan okot adnak, hogy tolláltasson az exercitium.”

Ezek után valami a közelebbi időben keletkezett loórvoslási utasítások jegyzetetvék fel, a mik ide vonatkozólag érdektelenek, – és marad tisztán még elég sok is írópapír. –

Nem vihetém el lelkemen, hogy ezeket nagytiszteletűségeddel ne közöljem – ha van, ha nincs benne maradandó becs.

Ennyi, a mi keveset nyujthatok. Fogadja e csupán használni kívánás ösztönéből lemásolt csekélységet nagyrabecsülésem igénytelen zálogául. Többet azért nem juttathatok, mert több nincs birtokomban. Ugy vélem: mindenki eleget tenne, ha annyit tenne, amennyit tehet.

Arra kevés embernek van s lehet hivatása, hogy önálló munkával álljon elő, de ha a jóakarát nem hiányzik, és ha a porlepte helyekből eféle vagy még becsesebb egyes adatokat nem restellne feldolgozó kezek alá juttani: avagy-csak ez által is igen sokat használna a történelem ügyének. –

Az nem baj, hogy többek által iratik le ugyan azon esemény, mert a különböző nézpontu leírások, több oldalú indoklások világosítják az ügyet, gyámolítják a feldolgozót kételyei eloszlatásában, éber sejtelmei sőt ítélete szilárdulásában.

Ami a jóakaratu tehetségénél hiányzik, azt a jóakaratu elnézés fedezze el, - erre kérem ismeretlenül Nagytiszteletűségedet. Melyek közlése után, állandó tisztelettel öröklők

Nagytiszteletűségednek

őszinte tisztelője
Kelemen István mk.
unitárius pap

Szabédon Április 29-én 1862.

II.

Nagytiszteletű Lelkész Úr!

Nagytiszteletűségedet f. é. majus 9-ről napolt nagybecsű megtalálására Marosvásárhelyt megfordulván, siettem az ugy nevezett Teleki könyvtárt is egy pár órára meglátogatni, melybe valahányszor belép az ember, mindannyiszor a magasztos kegyeletnek oly rohamától lepetik meg, mit ellenállhatatlanul érezünk a nagyszerű áldozatok oltáránál, – és a hálatartozás édes érzetével telünk el egyszersmind a nagy áldozó emléke iránt, ki ekkora kincsset képes összehalmazni, megmenteni, és hátra hagyni az utókornak!

Elő-kértem a „Sinai Miklós” egyháztörténelmi kéziratát – kinek más tartalmu egy nyomott műve is őriztetik a könyvtárban – és szíves kezséggel nyújtatott át nekem két rendbeli kézirat.

Az egyik füzve 4^{ed} rétbén, és terjed 178 lapra, közbe kötött részint írott, részint tisztás lapokkal, itt ott keresztvonalakkal érvénytelenített, s helyiből(?) utaló jegyek vezetésével pótolta megigazítások láthatók – sok sok kutatók hivatkozásokkal, sok helyt dictálás után más kéz által íratva, s később saját kezűleg corrigálgatva.

A másik hasonlólag 4^{ed} rétbén, de nem füzve hanem félbörbe kötve, kevesebb correctiókkal s többnyire saját kézirat, mint alább is látható 536 lapra terjedve, sűrű kézirat, és mind az első mind a második igen szép latinsággal fogalmazva.

Hasztalan keresni ez egyháztörténelmi műben időszaki homlok írásokat, főbb és alárendeltebb részek kijelölését és paragraphusokat, mintha az ihletett lelkű szerző megteljesedett szellemének hullámzó áradatát, gazdag gondolatmenetét kicsinkedő- részletezésekért feltartóztatni restellte volna. A mű egy megszűnni nem akaró szép egésznek látszik – amennyire egy pár órai átlapozásból kilehettem.

Az első így kezdődik:

„*Introductio in Historiam Reformationis Ecclesiarum Hungariae, qua ostenditur ex quibus rationibus emendatio Sacrorum suscepta saeculo XVI° ineunte fuerit, et iure omni suscipi debuerit*” (e cím dictalas után iratott más kezével, és látszik rajta a szerzőnek saját kezű kiigazítása:)

„*Publica et gravis passim per occidentem saeculis XV et XVI° ineunte mota fuit querela, quod Ecclesia Romana in fide seu doctrina Christiana errores gravissimos, in cultu actus plures supersticiosos satis adscivisset*” (8 pontok alatt, melyeknek elősorolása után jön:)

„*Sectio I^{ma} qua exponitur, quomodo Anno 1517. usque ad annum 1526 seu cladem ipsam Mohacsiensem Reformatio Ecclesiarum in Hungaria processerit.*”

Anno 1517. temporibus Leonis X^{mi} sat sat (innen elkezdve a 2da sectio nem találtatik, a 3^a fel volt írva, de alig kivehetőleg, ki van huzva; s több osztályzásnak 1526-on túl is híre pora sincs, – itt megjegyzem azt is, hogy e füzetben hever egy iv papírra írt felívnyi lemásolás a füzetnek kezdetétől, de annyiban van hagyva, hihető a bajosság okából, mert a sok correctio, custos, az elsietett 's helyen helyen el is mázolt írás találgatása, s az ifiu nemzedéknek a latin nyelvben tapasztalható járatlansága nem kevésbé teszi nehezzé a lemásolást.

A 64^{ik} lapon egy más kihúzott szerző helyett a márgón Ozorai Imre jegyeztetik fel, ki egy munkácskájában czáfolja az ellenvetést, hogy „a mostani Isten beszédének hirdetése nem oka a háborúságoknak, hanem az, hogy az Istennek beszédét nem akarják venni, és a nagy sok dulást, fosztást, hamis-ságot, bálványimádásokat, paráznaságokat, részegségeket és egyéb nemű bűnöket el nem akarnák hagyni az Urak. Hoc ipsum recognoscit gentis hujus potior pars in Hymnus prope ad haec etiam tempora composito, in Cationaleque Ecclesiasticum publicum relato: Tekints reánk immár nagy Ur Isten in quo per modum confessionis haec formalia profert:

El vevéd a mi országunkat, királyunkat

Földhöz veréd a mi koronánkat” sat. sat.²¹

A 128^{ik} lapon feljegyezve van Melancton Fülöpnek Lipsceből 1537 nonis octobris Nádasdihoz írt levele latinul,²² melyben buzdítani látszik e főurat, hogy a tisztult tndománynak továbbra is kedvezzen, és az építeni kezdett jeles iskolát bevégezni serénykedjék sat. (ezen levélre vonatkozólag a könyvben említve van, hogy ez ügyet Dévai Mátyás érvényre juttatni buzgott).

A 166^{ik} lapon áll a Lúther levele „Wittenbergából Augustus IV MDXXXIX^{ről} D. Francisco de Rewa Comiti Turociensi,²³ melyben Luther csudálkozását nyilvánítja hogy Rewa az urvacsorájában a Kristus testének és vérének jelen, vólta ellen Zwinglitől annyi érveket sajátított el” sat. (én gyanítom, hogy e füzet mása lesz a pesti múzeumbeli másolat).

Ezen füzet végéhez iv rétbén vannak amugy csak bele téve hátul kétrét hajva, még valami öt ivre terjedő irományok, többszöri ismétlésekkel, ke-

resztvonásokkal, igazításokkal, változtatásokkal és bevégezetlen, – ily cím alatt „*Introductio in Historiam Reformationis Ecclesiarum Hungariae ac Transilvaniae saeculo XVI° institutae*” sat. (ennyi röviden az elsőről).

Következik a más kötet 4^{ed} rét latin kéziratban

ily cím alatt és kezdettel: „*Historia Ecclesiastica Ecclesiarum Protestantium Hungaricarum saeculi XVI^{mi}*”. „*Ad editum saeculi XVIⁱ in Ecclesiis Hungaricis a Papatus corruptelis feliciter repurgatis consensio et mutua coniunctio – ut debuisset - non adfuit. Quin graves adeo dissensiones inter ipsas exarserunt, ut publicum et apertum discidium peperit Liber Symbolicus Ecclesiae Lutheranae, qui Concordiae formula vocatur, et quem Jacobus Andreae Theologus Tubingensis ea fine composuerat sat.*” és folytatódik ezen kéziratbeli történelem minden megszaggatás és részekre osztás nélkül 536 lapon et tömött írással 1773as, ezzel záródván be: „*Deduxi Historiam Ecclesiasticam Hungariae ad hunc temporis articulum, atque hic subsistendum censui certas ob rationes. Die 17 Julii Anno 1773. Nic. Sinai mpr*”. Leghátul: „*Constat opus hoc ex paginis 536*” egyébaránt az illető lapokon a lapszám felírása hiányzik.

Avagycsak ennyit hevenyében ismertetésül jónak láttam Nagytiszteletűséged kívánatára közölni, tudván, hogy „*ars longa, vita brevis*” és megint: hogy „*bis dat, qui cito dat*”.

Igen! Megint Debreczenre vonatkozólag: a Sinai kéziratba bele kötve találtatván 8^d rét fogatban szép kerek betűű kézirat, a Sinai kéziratától egészen különböző, a „*Lukács Pap Éneke*” ezt is kiirtam, és külön ide fogva küldöm, levén Nagytiszteletűségednek

őszinte tisztelője
Kelemen István
unitárius pap

Szabédon Majus 16^{im} 1862.

Igy sir a fejér hattyú Neánder vize parttyán,
Mikor kesergi magát halálának végső napján;
Így zokog a' szép gerlicze özvegységében aszszu fán,
Szerelmes társa halálán.

Oda van már életem, mint reggeli hóharmat,
Elkele szép örömöm, mint a kit a nap elszáraszt.
Óh mint lön én elesésem; mint kit szerentse forgat,
Es az idő elváltoztat.–

Arva hazám Debreczen hová tőd a profétát,
A vén jámbor hiv szólgán nem reszketé a' szived már,

*Ama drága lelkű Josuén nem nyilik é meg a szád;
Nem könyvezik é az orczád?*

*Nyárban búza kalászsza, többé vallyon a földön?
Apró por, szárazságban, számosabb é a' mezőkön;
Mint Debreczen sohajtása vagy on most minden helyen,
Mind fő, közép, s alsó renden?*

*Nagy inségben merült nép semmi gondod nem vala,
Mint a fiú magzat ép, valamig él édes attya,
Mert gondját viseli, szépen neveli, és oktattya,
Borzos haját lapogattya.*

*Eliseus Hadnagyod tenéked a míg éle,
Biztatott; bátorított mindennemű szükségedben,
Mint fényes csillag olyan volt a szent gyülekezetben,
Mint korona a fejedben.*

*Sava vala földednek, jó izű ételednek,
Tüköre szerentsédnek, oszlopa gyengeségednek,
Ne tessék azért nehéznek, hogy a Héjják süvöltnek,
És annyok nints a csirkéknek.*

*Sovány immár fogadonn mind ételed s italod
Nem készülsz olyan gyorsan mikor az harang szót hallod,
Meg csak nem hasad szived azon, hogy csak az helyét látod,
És tanítását nem hallod.*

*Méz beszédü Lukács pap, drágább myrtus olajnál,
Igazságod a szép nap, szebb valál a sár aranynál,
Minket már a sas majd elkap, hogy tőlünk eltávozáál,
És a farkasoknak hagyál.*

*Irigy marha az halál még pediglen szomorú,
Ki tegnapon jól valál, ez már mint a végső búcsú,
Bizony ha két felé latnál, meg hallnád micsoda fiú,
Meg hatná szivedet a bú.*

*Gyász ruhában már a Hold fejét kicsüggesztette,
Hogy az halál így horgász neki nagy sűrűn könyvezve,
Mert el vitte a madarász, ki volt egyetlen egye,
Első s utolsó szülöttje.*

Még is a mint zokoghat, ő magát így sirattya:
Már nekem szívemre hat az égnek mérges fülánkja,
Örömtől fosztó bánat tagaimat elfojtya
Elkölt vénségem istápjá.

Ambrus pap hólta után lám keserge Derecske²⁴,
Látván már most hogy vólnál méltán megepedett színben,
Halnék bizony én is sírván ha halhatnék ez igyben,
Holtig való inségemben.

Tenyészsünk két magva, két akolnak óltalma,
Kinek jó pásztorsága volt nyájnak erős paisa,
Mint a hajnal csillaga csak egy szempillantásban,
Mint múlik el hamarjába.

Ollyan már én élésem, mint a megaszodott fának,
Semmi hasznát nem érzem ennek is az áldott napnak,
Mert magva szakadott immár, s leked az árvaságnak
Bocsátotta bubánatnak.

Pünköstitben a szép rósák kertekben virágoznak,
Mezőkben a violák gyengédebben illatoznak,
Tengeri búmnak pediglen habot akkor hajtának,
Akkor többülnek s áradnak.

Olly kár üté fületem, ki holtomig tántorgat,
Olly seb éré szívetem, ki utolsó órámig tart,
Gyámoltalan vén fejemet mint kit a farkas meg mart,
Kit senki nem vigasztalhat.

Elájulék azonnal, jaj szerelmes magzatim,
Szültelek volt egyedül inségbéli gyámolaim,
Mint valami örömtől szemem fényre világa,
Saphir kőnél szebb istápi. m.

Urnak súlyos kezei szállának rám végtére,
De ti ország papjai mit néztek a megholt testre?
S vallyon leheté valaki ki ennek örülhetne,
Hogy elalutt a' Moysesse.

Siratni inkább méltó ez illy drága vén jámbort,
A' ki igaz hallgató, szánnya az illyen örállót,
Jóllehet minden halandó, de illyen kegyes pásztort
Nem mindenik atya tartott.

Debrczennek utczái sirjatok sorsotokon,
Szemetek ékességi nem járnak már uczátokon,
Már egy jövevény sem kérdi: hogy ha Lukács pap othon,
És ha egészségben vagyon?

Erdei zöldellő fák mezei virágokkal,
Bánkódogyatok violák illatozó szagotokkal,
A' koszorók és bokréták árnyékos borostyánnal,
Hervadgyatok hamarsággal.

Bövön az hol sirni kell nem szükség ott czifra,
Nem érzi az holt ember micsoda szagu a rósa,
Nem kell immár ennek többször illatos majoránna,
Sem liliom virág szála.

Reggeli szép harmatok, szünnyetek meg most ti is,
Ne sarjuzzék a fű is, hadd száradgyon meg a föld is,
Hogy minden sziv most csak zokog: hadd bizonyítsák ök is,
Hadd asszon meg a pásit is.

Ezekkel egyetemben vének, ifjak, gyermekek,
Szolga szolgáló renden lévő árvák és özvegyek,
Kik nem az érdemetekben, de csak a Xtusban biztok,
És hit által idvezültök,

Zengő szavú pásztorát a nyájjnak sirassátok,
Igaz magyarázóját Szent Irásnak ohajtsátok,
Bús szivek vidámitóját, ha nem kö sziklák vadtok,
Vélem egygyütt sirassátok:

Imé minket már elhadsz hangos szavú gyámolunk,
Vigasztalást már nem adsz mikor nyavalyában forgunk,
Mint menydörgő nem rivogatsz, hogy ha meg tántorodunk,
Vagy ha a bünre hanyatlunk.

Nem mondhatjuk, ugy vagyon: hogy eleget nem éltél,
Mert itt a sovány földön tündöklő vénséget értél,
De mi reánk nézve bizony még nagy szép időt élnél,
Hogy ha váltságos lehetnél.

Utolsó tanításra mikor köztünk fel állál,
Ez nekünk a gyász ruha, hogy illy hirtelen meghalál,
Szép nyájjadtól kegyes atya, csak el sem búcsúzhatál,
Mint Szent Illys csak elmulál.

*Sebes szív vigasztalni kegyes beszédü valál,
Emberekkel mulatni szeléd erkölcsöt tartottál,
A bünt pedig meg feddeni kit miben tapasztaltál,
Menydörgő képpen kész voltál.*

*Minap Hodász igy sira Lukács Papunk halálán,
A jó pásztort sohajtya, hogy elvitte a madarász,
Sok jó szerentséket kíván esztendőnek forgásán
Minden jóknak végső napján.*

Ezen drága emlékkövét a prot jó papnak, a Teleki könyvtárban gondozott „Sinai Miklós” által irt prot. egyháztörténelemből kiírta Mvásárhelyt Május 15-én 1862.

*Kelemen István
Szabédi unitárius pap.*

Versfők:

IOANNES SMIGMATOPOEUS DEBREZINUS M.

Jegyzetek

¹ Életéhez lásd ifj. Révész Imre: *Révész Imre élete*. Debrecen, 1926.

² Hivatalba lépésével a levéltár történetében új korszak nyílt: ekkor készültek az első mutatók, segédletek, s áttértek az időrendi és tárgy szerinti rendezésre a Révész által készített levéltári szabályzatnak megfelelően. Lásd RÉVÉSZ IMRE: *A levéltárak megóvásáról és rendezéséről, fő tekintettel a magyar protestáns egyházi levéltárakra*, Debrecen, 1868.

³ A levelezés lelőhelye: TtRELt I. 25. a. Az állag terjedelme 9 dosszié és 5 levéltári doboz.

⁴ TtREL. t I. 25. d. 167–194. lap (azaz Kelemen István levelei nem a fenti állagban, hanem külön kolligátumban találhatóak).

⁵ Az egy főlő terjedelmű önéletírás az Unitárius Egyház Levéltárában található, Simén Domokos teológiai tanár hagyatékában, helyrajzi száma még nincs, másolata a birtokban van. Itt mondok köszönetet Molnár Lehelnek, a nevezett levéltár vezetőjének segítségéért.

⁶ Hatvani 1748. karácsonyán érkezett vissza Leydenből Debrecenbe, 1749-ben tartotta meg tanári székfoglalóját. Lásd LÓSY-SCHMIDT EDE: *Hatvani István élete és művei 1718–1786*. I. kötet. Debrecen, 1931. 83.

⁷ *Debreceni nagy égések, villámcsapás a Kollégiumra Hatvani István feljegyzései szerint*. MPEIF. 1875. VI. 51–53.

⁸ RMKT XVII. század. lásd *A tizenöt éves háború, Bocskay és Báthori Gábor korának költészete*. Sajtó alá rendezte BISZTRAY GYULA, KLANICZAY TIBOR, NAGY LAJOS és STOLL BÉLA. Bp. 1959. 260–266.

⁹ RMKT XVII. 1. 584. „Sinai Miklós Historia Ecclesiastica című művének a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban (47. sz. alatt) lévő kézírata II. kötetében van ez az énekmasolat mellékletként beillesztve. Sinai egyháztörténeti munkájának azon a helyén, ahol Hodászi Lukács debreceni püspök temetéséről ír, említi, hogy erre vonatkozó ismereteit egy gyászénekből meríti »quae incipit ab his verbis: Így sir a fejr hattyu Neander vize partyán«.... Ez a masolat az irás jellege alapján itélve a XVIII. században készülhetett, s az éneknek erősen romlott – bár még mindig a legépebb – szövegét adja. Legfőbb hiányossága, hogy nem tartalmazza a 31–36. sz. versszakokat. A meglevő nagyobb rész versfői azonban hiánytalanul

adják a szerző nevét: IOANNES SMIGMATOPOEUS DEBREZINUS M.” Még három kéz-
irata ismert az éneknek, de mindhárom csonka, az akrosztikon sem ismerhető fel bennük.

¹⁰ Magyar Szó 1903. jún. 4. 131. szám (csak részleteket közöl).

¹¹ Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei levéltára Kff. A. V. 5–9.
Az anyagot 1932-ben helyezte el ifj. Révész Imre 1960-ig tartó zárolással.

¹² A leveleket korhű, betűhív átírásban közlöm.

¹³ RMNY 156.

¹⁴ Tévedés, Székely István krónikája valójában Krakkóban jelent meg, lásd a hasonmás
kiadás kísérő tanulmányát. BHA 3.

¹⁵ A Debrecenben beiratkozott Baranyiak között nincs László keresztnévű, tehát Komá-
romban vagy Losoncon taníthatta őt Hatvani.

¹⁶ Helyesen Karácsony György, lásd KATHONA GÉZA: Egyháztörténet. 1958.
HECKENAST GUSZTÁV: Történeti Szemle, 1963.

¹⁷ Torkos Jakab (1711–1785) 1745-től volt püspök, Páparól elűzetése után pedig
Peremartonban, majd Adásztevelen lelkészkedett haláláig.

¹⁸ Szigeti Lipcsei Sámuel (c. 1720–1780) előbb debreceni és franekeri diák, ő volt a
BUNYAN: *The Pilgrim's Progress* című munkája egyik kötetének fordítója (megjelent Ko-
lozsvárott, 1777. és 1782.)

¹⁹ Beiratkozott 1752-ben Paulus Kővári, [patria:] Kömező, [schola:] Szatmár. Talán fia
volt az a Kőváry Pál, aki 1782-től tanult Debrecenben, Pátyról származott, majd külföldi aka-
démian tanult, és tatai lelkész lett.

²⁰ Lásd *Usquequo Domine irasceris ...* (Zsolt 79,5), illetve, *tu suscitans misereberis Sion*
(Zsolt 102,14).

²¹ RPHA 1368. „Igaz zinten azonkeppen mostis, nem ah mostani Istennek bezedenek
herdetese oka a haborusagnak [:] de nem az Istennek bezedene, hanem az hog' nem akariaak
uenni, es ah nag' sok dulaast, foztast, hamissagoth, Baluani imad[á]sokat, paraznasagokat,
resegsegeket, es eg'eb nemw bwnöket el nem akarnak hanni [=hagyni] Touabba mostan azo-
kat ah kik az Istennek igeiet herdetik [,] kössegnek haboritoianak mongiaak wket, as sem
chiuda mert az Christustis azzal uadollaiak uala mint zent Luksch iria kön'uenek huzon har-
madik rezeben....” OZORAI IMRE: *De Christo et eius ecclesia. Item de Antichristo, eiusque*
ecclesia. Krakkó, 1535. Bbiiij a–b RMNY 15. Hasonmás kiadása: BHA 4.

²² Corpus reformatorum 3, 417. Nádasdi Tamáshoz lásd BALÁZS JÁNOS: *Sylvester Já-
nos és kora*. Bp.. 1958. 158. (a levelet is idézi).

²³ Először közreadta SEVERINUS SCULTETI Bártfán (RMNY 854), idézi többek között
SÓLYOM JENŐ: *Luther és Magyarország*. Bp. 1933. 189–190.

²⁴ Derecskei Ambrus (c. 1550–1603) bihari esperes éppen tíz évvel Hodászi Lukács előtt
halt meg.

BIOETIKAI KÉRDÉSEK ERKÖLCSI MEGÍTÉLÉSÉNEK SZEMPONTJAI

A bevezetőben emlékeztetni szeretnék arra, hogy 1999-ben megjelent az Unitárius Könyvtár sorozatban a „Válaszd az életet” című erkölcsi tanulmányokat tartalmazó könyvem¹, amelyben már „ízlelőt” adtam bioetikai kérdésekről. Az ott felvázolt, tárgyalt és értékelt témákat nem szeretném most megismételni (pl. eutanázia, abortusz, génebesztet, mesterséges megtermékenyítés, szerv- és szövetátültetés stb.), inkább arra hívnám fel a figyelmet, hogy mi történt ezen a területen az azóta eltelt években, és egy kis indíttatást adni arra nézve, hogy az újabb kihívásokkal szembe kell néznünk, sőt azt is mondhatnánk, napirenden kell lennünk.

A bioetika területén azóta újabb „meghökkenőt” témák bukkantak elő, amelyeket mellőzni, megkerülni nem lehet (pl. klónozás, őssejtterápia). Természetesen a szakirodalom is egyre inkább gazdagodott, és bebizonyosodott, hogy az etikának ezen a szakterületén nincs megállás, nincsenek örökre megfogalmazható, körvonalazható erkölcsi értékítélkezések.

– Mi a bioetika? A bioetikát általában az 1960-as évekig egyszerűen orvosetikának nevezték. Ez az etika a hagyományokra, orvosetikai szabályokra támaszkodott, ezért egyoldalúnak minősült, mert csak egy „szakma” (orvosi) értékrendjét tükrözte. Ez a szemlélet az 1960-as évektől fokozatosan megváltozott, amelynek két oka volt:

– a modern egészségügyi ellátás csoportmunka lett (orvos, mérnök, pszichológus, szociológus, teológus, szociális gondozó stb.)

– a polgárjogi, érdekvédelmi mozgalmaknak elterjedése, amelynek következtében kihangsúlyozták, hogy a beteg egészségügyi ellátásának körülményeibe maga a beteg is beleszólhasson (lásd, pl. az eutanáziát, abortuszt).²

Ez a két ok szemléletváltást eredményezett. Eddig az orvos kötelességeiről beszéltek, ettől kezdve kiemelték a beteg alapvető emberi jogait is. A lecsapódás eredménye az erkölcsi pluralizmusból fakadó viták és a bioetika megszületése, amely orvosi, jogi, teológiai, etikai, pszichológiai, szociológiai szempontokat (értékrendeket) érvényesít. Így lett a korábbi orvosetika interdiszciplináris tudományág.³ Véleményem szerint a bioetikai kifejezés is kissé „sántít”, ugyanis túlságosan sarkítja az interdiszciplinaritás lehetőségeit (biosz = élet, ethosz = etika, éleletika).⁴

Egy pár évvel ezelőtt azt a kijelentést tettem (említett munka), hogy a bioetika kialakulásához az orvostudományban elért eredmények vezettek. Ez akkor megállta a helyét, és bizonyos mértékben megállja ma is.⁵ De ma már